

A látás nemessége

Érzékfenomenológiai vizsgálódás

A görög filozófia napjai óta a szemet a legkiválóbb érzékként ünnepelték. A szellem legnemesebb tevékenységét, a *theoria*-t, túlnyomórészt a vizuális szférából vett metaforákkal írták le. Platon, és utána a nyugati filozófia „lélek szeméről” és az „ész fényéről” beszél. Arisztotelész a *Metafizika* első soraiban a minden ember tudásra való természetes törekvését az érzéki észlelés, legelsősorban a látás általános örömeivel hozza kapcsolatba. De úgy tűnik, hogy a látásra vonatkozóan ránk maradt rövid értekezésekben sem ő, sem más görög gondolkodó nem fejtette ki valójában, hogy mely sajátosságai által nyeri is el a látás a legfőbb filozófiai tiszteletet.¹ Az egyes érzékelési módok [Sinne] különféle erényeinek összehasonlítása és egymáshoz való viszonyuk értékelése valójában kevéssé történt meg. Nemcsak arról van szó, hogy a látóérzéket [Gesichtssinn] előszeretettel tekintették egy átfogó intellektuális építmény analogonjaként, hanem arról is, hogy a látás az egyáltalában vett észlelés modelljéül, s ezzel más érzékelési módok mértékeiként is szolgált. A látás mindazonáltal valójában nagyon speciális érzék. Saját magában nem is teljes: ahhoz, hogy a megfelelően szolgálja a megismerést, más érzékelési módok és funkciók együttes jelenlétére is szükség van; a legfőbb előnye egyben lényeges gyengesége is. Éppen a nemessége kívánja meg a dolgok tolatódása folytán fellépő érintkezés vulgárisabb formái által nyújtott támaszt. Ebben az értelemben, amely szerint minden kiválóságnak fizetnie kell a fokozott függetlenségért, kell az elkövetkezőkben a „látás nemességét” tárgyalnunk. Ennek egyik eredménye az lesz, hogy a régiek által a látással szemben támasztott magas igények jogosultságát megerősítjük, de ugyanakkor korlátaira is rámutatunk.

A látás egyedülálló kitüntetettsége abban rejlik, amit előzetesen *kép*-teljesítménynek kívánunk nevezni, ahol a „kép” a következő három sajátos jegyet rejti magában:

1. valami sokrétű ábrázolásában rejlik *egyidejűséget*,
2. érzéki-affektusok kauzalitásának *neutralizálódását*,
3. térbeli és szellemi értelemben vett *távolságot*. E három jegy vizsgálata révén remélhetjük, hogy nemcsak az érzékek magában vett fenomenológiájához, hanem a magasabb, és az emberek esetében a látáson nyugvó szellemi teljesítményekben játszott szerepének értékeléséhez is hozzájárulhatunk.

1 Ugyanebben a szakaszban Arisztotelész a látás erényeit abban foglalja össze, hogy a látóérzék „a többi érzéknél jobban segít minket a dolgok megismerésében és a különbségek feltárásában” (Met. A. 980 a 25); és hangsúlyozza, hogy a látás során magának a látásnak örülünk, akkor is, ha nincs belőle semmi hasznunk. Ez az összegző értékelés nem tartalmaz többet, mint a minőségekre történő utalást, amely által a látás kiemelkedik a többi érzék közül.

I. A képek egyidejűsége, avagy a látás időbelisége

A látás *par excellence* az egyidejű, koordináltan elhelyezkedő, s így kiterjedt dolgok érzéke. A tekintet a sok egymás mellett lévő dolgot, mint az egyedi látótér együtt létező részeit fogja át. Ezt egy „szempillantás” alatt teszi: miként egy villanásban, egyetlen pillantás, amint kinyitjuk szemünket, feltárja a térben kiterjedt, mélységbe lépcsőződő, és meghatározatlan messzeségbe folytatódó és együtt létező minőségek világát, és ha ennek statikus rendje egyáltalában valamilyen irányt hangsúlyossá tesz, akkor az, a perspektíva által, inkább a szubjektumtól vezet el, mintsem közelít hozzá. A mélység témájával később, a „távolság” címszó alatt fogunk foglalkozni. A látás már abból következően is egyedülálló, hogy valami egyidejűen sokrétűt mint olyant pillant meg, amely a maga részéről nyugvó állapotban lehet. Minden más érzék a „sokrétű észlelt egységeit” az érzéki adatok [Sensationen] időbeli sorából konstruálja, melyek magukban, időhöz kötöttek és nem térbeliek. Szintézise éppen ezért sosem teljes, és az emlékezettől függő, és az érzéki adatok tényleges kifejlődésével együtt mozog, melyek mindegyike az érzék mostját pillanatról pillanatra a saját mulandó minőségével tölti ki. Minden egyes jelenbeli minőség nem más, mint az elmúltból az elkövetkezőbe történő áthaladás átmeneti pontja, egyik sincs ezek közül magába zárva és mindig csak egy van jelen. Így a tartalom soha nincs egyidejű egészként jelen, hanem csak folytonos alakulásban, mindig részlegesen és mindig teljesség nélkül. Ezek az inkább idővel összekapcsolt érzékek ezért tárgyakat illetően sosem jutnak el a *modus essendi* és a tárgy elkülönítéséhez – ahogy például a megmaradó egzisztenciát elkülönítjük az érzéki-affektusok átmeneti történéseitől –, amelyet pedig a látás minden pillanatban megad a teljes vizuális mező megjelenítése [Präsentierung] által. A különbség jól bemutatható a hallás és a tapintás révén – ezek olyan érzékek, hogy némely tekintetben fontos a látással való összevetésük.

I. A hallóérzék

A hallóérzéknél a helyzet nyilvánvaló: az egyáltalában vett hang lényegének megfelelően itt nincs statikus, hanem csak dinamikus realitás [Realität]. A sokrétű szintézise által megcélzott egységek szigorúan időbeliek és az objektív időmértékük megegyezik magával az érzék-aktíválódás idejével: a hallott hang tartama pontosan a hallás tartamával egyenlő. A tárgy kiterjedése így egybeesik az észlelésének kiterjedésével. Amit a hang közvetlenül feltár, az nem egy tárgy, hanem egy dinamikus történés a tárgy helyén, és ezzel közvetve az az állapot, amelyben a tárgy a történés pillanatában van. Egy állat neszezése aombok között, egy ember léptei, egy elhaladó autó zaja e dolgok jelenlétét feddi fel a tevékenységük által. A hallás közvetlen tárgya maga a hang, de ez valami másra mutat, nevezetesen arra az eseményre vagy cselekvésre, amely ezt a hangot előállította: és csak harmadsorban mutatja fel a hallás élménye a létrehozót, mint létező szubjektumot, amely függetlenül van attól a hangtól, amelyet előállít. Mondhatom, hogy egy kutyát hallok, de amit hallok, az az ugatás, olyan hang, amit én mint egy kutya ugatását ismerek fel, s ezáltal hallok a kutyát ugatni, és ezen a bizonyos módon így magát a ku-

tyát észlelem. De az észlelésének e módja együtt keletkezik és együtt múlik el az ugatás aktusával. Magában véve semmi többet nem nyilvánít ki ezen az aktuson kívül; azt, hogy itt az akusztikus aktust megelőzően és utána is egy cselekvő szubjektum van jelen, – arról csak az akusztikuson kívüli információk révén lehet tudomásom. Nem maga a hang szolgáltatja a hang tárgy-vonatkozását, azt, amely során transzcendáljuk a pusztá hallási aktust. A lét minden jele [Anzeige], magán a hangeseményen túl lévő megmaradó dolog jele, külsőleges a hang saját lényegéhez viszonyítva.

Másrészt viszont, éppen a külső tárgyvonatkoztatás s így a reprezentatív funkció gyengése miatt, a hang különösen alkalmas arra, hogy a magában vett akusztikus érték saját immanens „tárgyiaságát” konstruálja, s ezzel – mentesülve attól a kötelességtől, hogy mást ábrázoljon –, éppenséggel saját magát ábrázolja. Mikor zenét hallgatunk, a sokrétűnek az észlelés egységében létrejövő szintézise nem az érzéki tartalomtól különböző tárgyra vonatkozik, hanem éppen magának ennek a tartalomnak a rendjére és összefüggésére. Mivel ennek a szintézisnek egymásra következő adatokkal van dolga, és ezek szerint hosszirányba kiterjedt, úgy hogy a sor bármely elemének a jelenléte esetén, a többi vagy már vagy még nincs és a jelenlévőnek meg kell szűnnie ahhoz, hogy a következő felléphessen – ezért aztán maga a szintézis temporális folyamat, amely az emlékezet segítségével jön létre. Ennek és bizonyos anticipációnak az eredményeképpen az egymásrakövetkezés egész sora, noha minden pillanatában atomisztikusan, alkotóelemeinek csak az egyikében valósul meg, mégis a tapasztalat átfogó egységében kapcsolódik össze. Az így megalkotott akusztikus „tárgy” egy idő-tárgy, mely épp addig áll fenn, ameddig a szintézisének aktusa tart, vagyis amíg magának a hallásnak a sora tart (vagy a fantáziában való utólagos létrehozásának a sora), amelynek folyamatával a „tárgy” pontról pontra egybeesik. Nincs más dimenziója csak az idői dimenzió.

Igaz, hogy a hallás esetében, amely ugyan teljesen a szukcesszió által uralt, beszélhetünk az egyidejű akusztikus tartalmak egymásmelletiségéről – gondoljunk a polifóniára a zenében vagy a megkülönböztethető hangfonatokra egy koktélparti hangzavarában. Sőt beszélhetünk a sokrétű együttes létezését lehetővé tevő egyfajta belső-akusztikus „térrel” is. De ez csak egy metafora. Az „együttes létezés” mindig az időben való együttthaladás létezése, vagyis a mozgás és a változás párhuzamos fontatai; melyek megkülönböztetése olyan minőségi különbségtevést kíván meg (hangmagasságban, hangszínből stb.) melynek az előrehaladásban való magát-megtartása a „fonalakat” azonosíthatókká teszi: az egyszerre megszólaló azonos minőségű két hang egyszerűen csak egy felerősödött hang lesz (eltekintve a hangforrások térbeli elhelyezkedéséből származó „sztereo-hatástól”). A valós tér ellenben lényegileg egyidejű, diszkrét sokaság, függetlenül a minőségi különbségektől. A polifóniában jelenlévő egyes fonatok „azonosságát” és ezzel a diszkrét egyidejűség fenntartása az időben, úgyszintén bizonyos figurális összefüggések funkcióján alapul (ilyen például az a funkció, amely egy dallamot képez): ezek a „Gestalt”-elv alá esnek és ennél fogva a sok egymásmelletti dolog nem a *most* elsődleges adataként, hanem az állandóan előrehaladó szerveződés teljesítményeként van jelen – olyanformán, hogy maga az egymásmelletiség csak az egymásutániség által jön létre. De a tagok sértetlenségét meghagyó egyidejűség itt, a hangok világában is szűkre szabott: egy hangos hang magába issza a gyengébb társait: egyidőben néhány hangnál többet nehéz a tér kü-

lönböző pontjához hozzákapcsolni, és egy bizonyos szám felett, a hangok sokaságából zajos keverék válik. Az akusztikus egyediségek társaságában nincs olyasmi, hogy: „Jetzt glänz' ich meiner Stelle”². Egyszerűen arról van szó, hogy a hangok dinamikus események, és nem pusztán statikus minőségek, s ezért természetük szerint már mindig is átlépnek a határukon.

Ezzel elérkeztünk a látás és hallás összehasonlításánál talán a leglényegesebb sajátossághoz: a hang, ez a dinamikus esemény, hatását egy passzív szubjektumra fejt ki. A hangérzet létrejöttét illetően a felfogó lény [Vernehmende] teljesen attól függ, ami mintegy kívülesik a kontrollján, és a hallásban e történés hatásának van kitéve. Az egyedüli mód, amellyel a szituációt befolyásolhatja, az hogy ha a hangokat lehetőleg egy figyelmebb készenlét állapotában fogadhatja magába (kivéve azt az esetet, amikor a hangokat ő maga hozza létre). A szemmel ellentétben nem illesztheti a fülét az adott észleleti mező lehetséges tárgyaihoz, amelyek mint a figyelem tárgyának nyersanyagai készen várnának arra, hogy döntése által tárggyá váljanak, hanem egyszerűen kénytelen várni arra, hogy egy hang elérje fülét, s ebben nincs semmi választása. A hallásban az észlelő ki van szolgáltatva környezetének, amely kéretlenül is hat az érzékére [Sinnlichkeit], és amelynek pusztán már az intenzitása meg fogja határozni, hogy az adott pillanatban jelenlévő megkülönböztethető minőségek közül melyik válik számára meghatározó benyomássá. Lehet, hogy a szituációban nem a leghangosabb hang a legfontosabb, mégis egyszerűen uralja a figyelmet a pillanat versengő hangjai között. Ezzel az előzetes eldöntöttséggel szemben a választó figyelem szabadsága rendkívül korlátozott.

Erre a jellemzőre tekintettel érthetjük meg azt, miért nincs a fülünk esetében semmi olyasmi, mint a szemünkénél a szemhéj. Nem tudjuk ugyanis, mikor keletkezik egy hang: amikor keletkezik, akkor a környezet eseményéről tudósít minket, nem csak a saját folytonos létezéséről; és mivel egy esemény, vagyis a környezetben bekövetkező változás bármikor életfontosságú jelentéssel bírhat, a fülünknek mindenkor nyitva kell állania, hogy ezt meghallhassa. Zárva tartani halálos lehetne – az pedig haszontalan lenne, ha önkényesen megválasztott pillanatokban nyitnánk ki. Mivel így az kezdeményezések a külvilágban rejlenek, a hallás kontingenciajellege teljesen egyoldalú és ezért a felfogásra vonatkozó állandó készenlétet követel meg. A hallóérzék fundamentális kontingenciájának legmélyebb oka abban a tényben rejlik, hogy a hallás az eseményre és nem az egzisztenciára, az alakulásra és nem a létre vonatkozik. Így a hallás az egymásutánhoz kötött, és nem nyújtja a tárgyak egyidejű koordinált sokrétűségét, a szabadság vonatkozásában alatta marad a látásnak, amely ugyanis birtokolja ezt.

2. A tapintóérzék

Máshogy vannak a dolgok a tapintóérzék [Tastsinn] esetében; noha osztozik a hallóérzékkel a felfogás egymásutánjában, mégis a látással közös az a tulajdonsága, hogy adatainak szintézise egy tárgy statikus jelenlétét eredményezi. Talán a tapintás meg-

2 [Goethe: *Nyáréjszaka*, „engem tündökölni láttok”, fordította Eörsi Sarolta. In *Nyugat-keleti diván*. Magyar Könyvklub, 2001. – A szerk.]

felelő analízise a legnehezebb az érzéki észlelés fenomenológiájában, mivel a tapintás a legkevésbé specializált és fizioiogiáját és teljesítményét illetően a leginkább összetett az érzékek között. Valójában a „tapintóérzék” üres megjelölésként szolgál funkciók egész komplexumára. E komplexum legelemibb rétege az érintés-érzet [Berührung-Sensation], amelyben egy határos test jelenlétét érezzük az érintkezés pontjában. Később tárgyalom azt a fontos tény, hogy az érintés szituációjában mindig jelen van a nyomás, s ezzel az erő kifejtés bizonyos hozzájárulása, mint a tapasztalat része. Itt a témát amennyire lehetséges a felfogott érzéki minőségre mint olyanra korlátozzuk. Arra kell először is felfigyelnünk, hogy az *alak* nem az érintés eredendő adata, hanem egy olyan képződmény, amely csak additív módon, egyedi vagy folyamatosan egymásba átmenő érintésérzetek [Berührungsempfindung] sorozatban végrehajtott sokaságából fejlődik ki, összekapcsolódva a proprioceptív motoros érzetekkel. Az egyetlen érintési pontra korlátozott tapintási érzet, magában véve, a hozzáadódó korrelatív jegyek nélkül, elég kevés információt szolgáltat. Már a legegyszerűbb tapintási minőségek, mint a lágy és a kemény, vagy még inkább a durva és sima nem a pillanat valódi tapasztalatai, hiszen egy sor változó, a nyomás és súrlódás által létrejövő érzetet – azaz általánosan szólva *mozgást* követelnek meg. Már az eredendő felépítésben szerepet játszik az észlelő által végrehajtott szintézis, amely az érzetsor időtartamára terjed ki, amelynek elemei a rövidtávú emlékezet révén így egy benyomássá formálódnak. A tapintóérzék és a hallóérzék ebben a tekintetben megegyeznek: mindkettő esetében az elsődleges tárgynak, azaz a felfogott minőségnek, folyamatjellege van, s így lényegileg időtárgyak. (Ezen megfigyelés után feleslegesnek tűnik az a viszonylag terméketlen kérdés, hogy vajon minden érzékelő életet átjárja-e az emlékezet. A közvetlen rövidtávú retenció formájában az emlékezet az érzékiség [Sinnlichkeit] alapszerkezetéhez tartozik hozzá, s így időben egy vele.) De a hallásnál a folyamat tisztán passzív, a tapintáshoz viszont testi aktivitás is hozzátartozik.

Hiszen a taktilis szituáció egy magasabb síkra emelkedik fel, amint az érző test [führender Körper] maga azon akaratlagos mozgás végrehajtójává válik, amely szükséges a benyomások sorának létrejöttéhez. Akkor az érintés elszenvedésből cselekvéssé alakul át: menete az észlelő ellenőrzése alá kerül, és szándékosan folytatódhat és variálódhat a teljesebb információ megszerzése érdekében. Így alakul át a puszta érintés-benyomás a tapintás aktusává. Alapvető különbség van az egyszerű érintkezés [Kontaktbegegnung] és egy másik *test* érző megragadása között. Az előbbi, mondhatjuk, atomi összetevő az utóbbi komplexebb totalitásában, de ez a totalitás több, mint az efféle atomi érintési-érzetek additív összegződése. A *motoros* elem az, amely a képet új lényegi minőséggel gazdagítja, ennek aktív tevékenysége tárja fel a tapintás tárgyának *térbeli* tulajdonságait, melyek nincsenek meg eredetileg az elemi tapintási minőségekben. Az akaratlagos mozgás kinesztétikus kísérése által az egész észlelés magasabb fokú rendbe szerveződik: az érintési minőségek térbeli sémákba illeszkednek bele, a rend *felületté* áll össze, az elemekből kialakul a *forma*. Ez olyan magasabb rendű szintézis, a primitívebb szintézisre ráépülve, amely már az „egyszerű” tapintási minőségek konstitúciója során is működésben volt, amely, ahogy láttuk, az „atomi” tapintási érzetek saját idősorát hozta létre, most azonban a maga részéről a térbeli rend átfogó egységének a nyersanyagaként szolgál. Ebben a rendben a sok-

rétűség alakká szerveződik. A szintézis e magasabb rendje is hosszabb időszakaszt feltételez; az egyébként minden észlelésben benne rejlő emlékezet többletét vonja maga után. De ami a hallásnál egy időtárgyat eredményez, az most a tapintásnál egy térbeli tárgy jelenét alkotja meg; az egymás után rögzített adatok egy statikus egyidejűség mátrixává szerveződnek.

Valószínűleg a valódi formaérzést [Formfühlen] szolgáló szerv csak az emberi kézben létezik, és több lehet mint pusztán véletlen, hogy az ember keze olyan tapintási szerv, amely szemének némely kitűntetett teljesítményét is pótolni képes. A tapintási érzék legmagasabb tevékenysége, vagy inkább az a gyakorlat, amelyet ennek információtartalma eredményez, olyan szellemi vonatkozással bír, amely transzcendálja a pusztán érzetszerű fogékonyság valamennyi formáját, és ez az a szellemi használat, amely által a tapintás a látási teljesítménnyel egy síkra kerül. Röviden szólva, arról a képzet-képességről [Bildvermögen] van szó, klasszikus elnevezésében az *imaginációról* vagy *fantáziáról*, amelyet a tapintási érzék adatainak e felhasználása tesz lehetővé. Csak egy olyan teremtmény, amely az emberre jellemző látóképességet birtokol, tud helyettesítő módon a tapintás által is „látni”. A formaészlelésnek az a szintje, amelyet a teremtmény ural, lényegében mindkét érzék esetében ugyanaz, még ha a szóbanforgó specifikus minőségek mégoly kevésbé összemérhetőek is. A vakok látnak a kezükkel, de nem azért mert nincs szemük, hanem mert olyan lények, akik a „nézés” [Schau] általános képességével vannak megáldva, és csak *per accidens* vannak a látás szervétől megfosztva.

3. Összehasonlítás a látással

Azzal voltunk elfoglalva, hogy kidolgozzuk a látás egyediségét a megjelenítés [Präsentation] egyidejűségének vonatkozásában; az a tézisünk, hogy azt, ami adott az összes többi érzék az idősorok közvetítése révén ábrázolja. Úgy találtuk, hogy a hallóérzék teljességgel e dimenzióon belül marad, mivel szintézisének eredménye, a kiterjedt akusztikus tárgy (például a dallam), megtartja elemeinek azt az egymásutánját, amelyet maga a tapasztalati szukcesszió is eredendően birtokolt. A dallamot nem csupán sorrend által fogunk fel, hanem a dallam maga éppen ez a sorrend. Az idő mértéke lényegi összetevője a hangzóra vonatkozó tapasztalás *tartalmának*. Egy vizuális adat, például egy szín a jelenidőben, lehet hosszabb vagy rövidebb ideig tartó: a tartam különbözhet az észlelő érdeklődése szerint, de ez nem okoz változást magában a tapasztalati tartalomban. Egy meghatározott színminőségnek magában véve nincs vonatkozása az időre. A tapintási érzéknél viszont úgy találtuk, hogy már az egyes „atomi” érzetek is tartalmazzák az idő elemét, magának az érzéki tartalomnak a részeként, az idő nélkül ugyanis olyan minőségek mint például „durva” nem jöhetnek létre tapasztalás formájában, és nem is jeleníthetők meg; és ezenkívül azt is láttuk, hogy az összetett taktilis tárgyiasság az elsőrendű érzetek szukcesszív szintéziséből jön létre. De magának e szintézisnek az eredménye, a felület- és alakészlelés esetében, térbeli és nem időbeli egészt ábrázol, és itt tehát így, az egymásutánosság által létrejövő e egyazon időben levő dolgok ábrázolásáról van szó. Ebben az ábrázolásban az atomi érzetek erede-

ti időrendje lényegtelen, nem vesz részt már a szintetikus, most „megjelenített” tartalomban. Pusztán az adatszerzés véletlenszerű sorrendjét jelenti, amelyet *ad libitum* meg lehetett volna változtatni az eredmény megváltozása nélkül, míg a hallásnál az adatszerzés időrendje magának a tárgy rendjének felel meg.

Úgy tűnik, hogy a három esetet a következő formula révén különböztethetjük meg: hallás = sorrend [Folge] ábrázolása sor [Folge] által; tapintás=egyidejűség ábrázolása sor által; látás = egyidejűség ábrázolása egyidejűség által. Ennek a legutolsónak az érvényessége nem változik meg attól a tényről, hogy a vizuális ábrázolás egyidejűsége a maga részéről a pótlólagos „betöltődés” lehetséges sorrendjére vonatkozó utalást tartalmaz, amelyet illetően minden nézet egyoldalúsága és ezáltal részlegessége is alapvetően nyitott. Az állandóan beteljesületlen nézet az egyidejűnek az egyidejű által történő ábrázolása, amelyben az adott felfogásában a nem adottra is ráirányulás történik

E képlet szerint a látás megtartja a maga egyedi helyét még a taktilis teljesítmény legfejlettebb esetével való összehasonlítás után is. Feltehetjük, hogy ez a vakoknak is rendelkezésre áll, akik megtanulták az alakra és a helyzetre vonatkozó teljes információt a saját tapintási aktivitás által összegyűjtött adatokból kivenni. De még a szinte mindenre kiterjedő tapintás folyamán összegyűjtött és egymásra vonatkoztatott pontmeghatározók legrészletezőbb kiosztása esetén is fennmaradnak olyan üres terek, amelyeket képzelettel kell betölteni. Az egész formára vonatkozó ismeret gyorsan növekszik a részmeghatározók e sora által, és egy bizonyos pontjától kezdve már valamennyi gyakorlati cél szempontjából „teljesnek” tekinthető. Azt, hogy ez mennyire teljes lehet, a vak portrészobrászok művei mutatják. E teljesség azonban a sok egyedi észlelés fáradságos szintézisének a gyümölcse, ahol ezen észlelések egyidejű formába integrálódnak: abban, ahogyan ez a forma végül a belső szem (!) előtt megjelenik, felépítésének időszaka már lényegtelen.³ Így különbséget kell tennünk itt abban, ami a látásnál egy: nevezetesen magának az érzéknek a közvetlen teljesítménye, és az *ezen alapuló* képábrázolás közvetett teljesítménye között. Ez a második teljesítmény szigorúan véve már nem a tapintási érzék dolga, hanem egyfajta látás (imaginálás) a heterogén tapintási nyersanyag alapján. De bármilyen sok adatot regisztrálunk is egymásután, az egyidejű ábrázolás egymásmellettségébe kell átvinnünk: ami sosem képes úgy kitölteni a horizontot, ahogy azt a szem egyetlen pillantásra képes átfogni. Üres köztes terek fognak ugyanis maradni elkerülhetetlenül, és egy nem-realisztikus mélységi horizont a ténylegesen érintett, ellenállást tanúsító tárgyak közvetlen világán túl.

4. A látás és az idő

A látásnál nem kell többet tennem, mint szememet kinyitnom, és a világ már itt is van előttem, ahogy már mindig is itt volt. Úgy találtuk, hogy a hallásnál másként mennek a dolgok, a tapintásnál pedig fel kell kerekednem, és a tárgyakat testi moz-

3 Vö. Pierre Villey kitűnő analizisét egy vakról. In *Le Monde des Aveules. Essai de psychologie*. Paris, 1914.

gás által és testi kontaktus révén felkeresnem, és ez pedig az aktuális tárgy-vonatkozást egy meghatározottra szűkíti le: az aktuális vonatkozást egy megelőző választás által, s e választás alapján rögzítünk, a látásnál ellenben a kiválasztás során a tekintet iránya kötetlenül vándorolhat a látómezőbe eső tárgyakon, és ez a mező olyan összlátványt ad, melyben minden összetevő egyidejűleg rendelkezésünkre áll. Ebből az egyidejű jelenlétből nem vesz el semmit az, hogy a tekintetnek mindenkor iránya van; hiszen ennek megválasztása nem csorbítja a többi irány megválasztásának lehetőségét, ez végig rendelkezésre áll továbbra is, és közülök való egyik választás sem von maga után (nem úgy mint a tapintásnál) olyan cselekedetet, amely megváltoztatná a szubjektum és a vele szembenálló dolgok, a környezete között fennálló helyzetet. Csak a kép egyidejűsége teszi lehetővé azt, hogy az észlelő összehasonlításokat tegyen és az összefüggéseket meglássa: nem csak egyszerre nyújt több dolgot, hanem ezeket ellentétes viszonyaikban is mutatja, és ennél fogva az objektivitás túlnyomórészt a látás alapján fejlődik ki.

Ami az idő, mint olyan, kérdését illeti: a látás egyidejűsége nemcsak gyakorlati előnyt jelent, hiszen nemcsak megtakarítjuk azt az időt, amibe az adatok sokaságának szukcessziv összegyűjtése kerülne, hanem az észlelő fel is ismer ezáltal egy olyan egész idődimenziót, amely egyébként elzárva maradna számára, nevezetesen felismeri az elsőző most pontszerű tapasztalatát meghaladó *jelent*, mint olyat. A többi érzéknél nincs a pillanat magába zárva, egyik pillanatszerű adottság sem szól egyedül önmagáról. Az érzékelés folyama tovább kell hogy menjen, mert a sorra következőnek illeszkednie kell a tovatűnő előzőhöz. Adatra adat kell hogy következék, hogy a folyamatban nagyobb tapasztalati egységek felmerülhessenek. A hang szekvenciaként áll fenn, a hang minden mostja eltűnik a voltságba [Gewesen], miközben még tovább hangzik: ha a folyamat mintegy megállítanánk, és abban a pillanathoz tartozó „keresztmetszetet” „megtekintenénk”, akkor ezzel nem a hang szóbanforgó pillanatát, hanem csak a hang atomi töredékét, de szigorú értelemben véve egyáltalán semmit sem ragadnánk meg. Az elmúlás ennél fogva az akusztikus most lényegében rejlik, és itt a halló hallgató számára a „jelen” az előrehaladó folyamat áramával való együttűszást jelent. A tapintásnál hasonló a helyzet, csak ennél a sorrend inkább aktív teljesítmény folyamatában, s nem az adatok passzív érzékelésének során jön létre. Egyik esetben sem beszélhetünk azonban statikus jelenlétről [Präsenz]; amelyet platonikusan úgy fejezhetünk ki, hogy ezek nem a lét, hanem az alakulás érzékei. Csak a látómező szimultán reprezentációja hoz létre együttes léteezést mint olyat, vagyis a dolgok együttes jelenlétét [Kopräsensz] egy létben, amely a dolgokat közös *jelenükként* fogja át. A jelen nem pontszerű tapasztalatként adódik, hanem olyan *dimenzióvá* válik, amelyben a dolgok egyszerre pillanthatók meg, és amelyben a figyelem változó iránya által minden mindennel vonatkozásba hozható. Ez a vándorló figyelmes szemlélődés, jóllehet az időben megy végbe, csak azt artikulálja, amely az első szemügyre vétel pillanatában is jelenlévő volt, és amely e figyelmes szemlélődés közben változatlan marad. Az időt, amely így az áttekintés során elmúlik, nem mint a tartalom olyan elmúlását tapasztaljuk, amely az új tartalmaknak a történés folyamatában helyet csinál, hanem mint a történésnek a megtartását, mint egy identitást, amely a pillanatnyi most kiterjedését és így mozdulatlanul foly-

tatódó jelent öleli fel – egészen addig, amíg magában a tárgyban semmiféle változás nem lép fel. Ha azután a látómezőben fellép mozgás, akkor az idő megint láthatóan elkezd továbbgördülni. Valóban csak a látás egyidejűsége, együtt a tartósan meglévő tárgy kiterjedt „jelenével” teszi lehetővé azt, hogy különbséget tegyünk aközött, ami változik és aközött, ami megmarad, hogy különbséget tegyünk tehát az alakulás és a lét között. Minden más érzék a változásból él és a változásról tudósít, és egyik sem képes az előbbi különbségtételt megtenni. Így egyedül a látás képes megadni azt az érzéki bázist, amelyen a szellem számára felfoghatóvá válik az örök dolog gondolata, annak gondolata tehát, amely sosem változik és mindig jelen van. Az örök és az időbeli ellentéte végső soron ama „jelen” idealizálására vezethető vissza, amely a vizuális tapasztalás során mint az állandó tartalom megtartója tapasztalható, szemben a nem-vizuális érzet futó sorával. A tárgyak látható jelenlétében a néző nyugvópont-ra juthat és élvezheti a kibővült mostot.

E kitekintéseken felül nem szabad elfeledkeznünk arról a hallatlan előnyről sem, amit a biológiai szituációkban jelent a lehetséges találkozások egész tartományának egy pillanat alatt történéő áttekintése. Az egyidejű látómezőben egy koordinált sokrétűség kínálkozik arra, még a magammal való aktív kommunikáción kívül, hogy a *lehetséges* cselekedetem számára válasszak. Ebben az összefüggésben az egyidejűség kiválaszthatóságot jelent, és ezzel a saját magát mozgató állat magasabb szabadságának fő faktorát teszi ki.

II. Dinamikus neutralizálódás

A választás imént említett szabadsága nemcsak a jelenlevő lét egyidejűségétől hanem egyszersmind attól a tényről is függ, hogy a látás során a látott tárgy még nem vett igénybe. Dönthetek úgy is, hogy érintkezésbe lépek vele – de anélkül is megjelenhet, hogy megjelenésének ténye érintkezést vonna maga után. Azzal, hogy látom, még nem dőlt el semmi előzetesen a hozzá való lehetséges kapcsolatomat illetően. Sem én, sem a tárgy nem tett eddig még semmi olyat, ami a kölcsönös szituációt meghatározhatná. Annyira hagy engem lenni, amennyire én őt. Ebben a látás döntően különbözik a tapintástól és a hallástól. Maga a tapintási élmény elérése nem más, mint a tárggyal való tényleges kapcsolat felvétele: vagyis ezen érzéknek már a puszta játékba hozása is megváltoztatja azt a szituációt, amely a tárgy és köztem fennáll. A teljesebb információ megszerzése azután további, és az előbbihez hasonló változtatásokat követel meg, melyek mindegyike együtt és egyszerre teszi elszenvedővé a tárgyat és a testemet, és így ez már fázisa lesz a tárggyal való gyakorlati bánásmódnak, amelyre amúgy az érzéki információim még csak fel kellene hogy előzetesen készítsenek. A tapintási érzék esetében tehát nincs világosan elkülönítve az információ teoretikus teljesítménye és az (erre szabadon alapozó) gyakorlati magatartás, ami a látásnál megvan. Újra felfedezhetjük egy érzék alapszerkezetében és fizikai feltételeiben a magasrendű szellemi különbségtétel szervekre visszavezethető gyökerét az embert illetően: nevezetesen a teória megkülönböztetését a praxistól. Míg az érintésnél a szubjektum és az objektum ugyanabban az aktusban egymásban kölcsönösen

valami változást okoz, amelynek során az objektum megjelenő jelenlétté válik, addig a vizuális jelenlét az aktuális környezetben teljesen szabadon hagy, mivel anélkül láthatok valamit, hogy én vagy a tárgy valóban valamit is tenne ezért.

A hallásnál ugyan szintén nem kell semmit tennem, de annál többet tesz a tárgy. A dolgok nem saját természetükből adódóan hallhatóak, de saját természetükből adódóan láthatóak, nem tartozik hozzá pusztán létükhöz, hogy hangot is adjanak, viszont hozzátartozik az, hogy a fényt visszatükrözzék. Ezért azután nem én választom meg, hogy mit hallok, hanem várnom kell arra, hogy környezetem valamely részében valami olyan történjék, mely azt hangok forrásává teszi, melyek elérnek azután engem, akár akarom, akár nem. És mivel a hang egy esemény bekövetkeztéről tudósít, és nem a dolgok pusztán ittlétéről kölcsönös elrendeződésükben, ezért azután a cselekvés választása már nem szabad, hanem az akusztikus információ által előírt. Valami történik a környezetemben, erről tudósít engem a hallóérzésem, és e változásra válaszolnom kell, mivel az engem, mint érdekelt felet, érint, és nincs szabad lehetőségem így a pusztán szemlélődésre: feszített figyelemmel ahhoz kell forduljak, ami mint legközelebbi, abból az irányból jöhet, amelyhez egy dinamikus szituációban éppen hozzákötődtem.⁴

A dinamikus szituáció – azaz a kauzalitás belépése a viszonyba – teljes hiánya az, ami a látást az érzékek között kitünteti. Nem szükséges semmit sem tennem, csak éppen odanéznem – a tárgy érintetlen marad; ha van fény, elég ha a tárgy jelen van, és már látható is – engem sem érint a tárgy: és mégis, magánál-léte [Beisichsein] észlelt magamnál-lét által, a tárgy jelen van, anélkül hogy a jelenébe is bevonna ezáltal engem. Mindegy milyen érintkezés megy végbe ténylegesen fizikai értelemben a fényforrás, a megvilágított tárgy és az észlelő szeme között: az ebből származó kauzális összefüggés nem képezi részét a fenomenális eredménynek. A dinamikus tartalom teljes semlegesítődése a vizuális tárgy esetében, a kauzális aktivitás nyomainak teljes kimaradása az ábrázolásból: ezek jelentik a látás – nevezhetjük – „kép-funkciójából” fakadó egyik legfőbb vívmányt és végeredményben finom egyensúlyt alakítanak ki az ember, e kitüntetett optikus kreatúra megismerési háztartásának nyeresége és vesztesége között.

A nyereség oldalára kerül a dolog objektivitásának fogalma, ahogy az magában, a minket afficiáló dologtól való különbözőségében van, és amelyből azután a *theoria* és a teoretikus igazság egész eszméje származik. Továbbá: a képet a képzelőerő veszi át, amely a képet az eredeti tárgy valós jelenlététől való teljes eloldozottságában tudja kezelni. A kép ezen eloldozhatósága, a „forma” és az „anyag”, az „esszencia” és az „egzisztencia” elválasztása teszi lehetővé az absztrakciót, s ezzel a szabad gondolkodást. A képzeletben a képet tetszés szerint variálhatjuk. Ez természetesen fennáll az akusztikus tárgy esetében is, amelyből ugyanis a „képzelet” a hangok szaba-

4 Azt itt még egyáltalán nem vettük figyelembe, hogy a hangok specifikusan nekünk is lehetnek címezve – hogy kifejeződésük kiáltás, zsörtölődés vagy beszéd formájában éppen az én figyelmemre irányul: ebben az esetben a közlési szándék felerősíti azt a dinamikus igénybevételt, amelyet az akusztikus szituáció, mint olyan, a hallgatóra gyakorol. (Vizuális jelnek nincs efféle természetéből fakadó ereje a figyelem kikényszerítésére, ugyanis csak a valamiféle róla alkotott szimbolikus megállapodás által tesz szert ilyenre.)

don megalkotható saját világát komponálhatja meg: de ennek még sincs vonatkozása a dolgok világához, s így a megismeréshez sem, míg ezzel ellentétben még a vizuális fantázia legszabadabb szárnyalása is megtartja ezt a vonatkozást és feltárhatja a külső világ sajátosságait és lehetőségeit, ahogy azt a geometria is példázza. Csak a vizuális jelenlét e sajátos kauzális „indifferenciája” az, ami anyagot szolgáltat a szellem efféle teljesítményéhez és támogatja is ezzel azt.

A veszteség oldalán éppen az a tulajdonság áll, amely e magasabb fejlődést másrészt lehetővé tette, azaz a kauzális viszony kimaradása a vizuális tanújelből. A látás által biztosított tiszta formakínálat hallgat saját kauzális eredetéről, s ezzel tárgyának kauzális aspektusáról, mivel tárgyának a megfigyelővel szembeni önmagába zárulása egyszersmind egymással szembeni kölcsönös magába zárulássá is vált. Semmilyen erővel kapcsolatos tapasztalat, az inger és a tranzitív kauzalitás semmilyen minősége sem válik a „kép” természetének részévé, és így a tárgy tanúskodása alapján emelt fogalom-építmény szükségképp a dolgok kölcsönös kapcsolatának azon hiányát mutatja, amelyre Hume hívta fel a figyelmet. Ez csak annyit jelent, hogy a látás tanúságát ki kell egészítenünk más eredetből származó tanúskodásokkal, de ezt a *theoria* kizárólagosságában túlságosan gyakran elfelejtik.

Nézzük csak meg közelebbről e *kausale détachment*-et, amely miatt a látás a legszabadabb és egyszersmind a legkevésbé „realisztikus” érzéknek tekinthető. A realitás elsősorban az ellenállásban mutatkozik meg, s ez a tapintási tapasztalat alkotórésze. Hiszen a fizikai kontaktus több mint a geometriai érintés, hiszen az előbbi öszetűtközést is magába foglal. Más szóval: a tapintási érzék olyan érzék – és ebben egyedül álló – amelynél a minőség észlelése normatív esetben az erő tapasztalatával vegyül; és mivel az erő kölcsönös, ezért nincs lehetősége a szubjektumnak arra, hogy passzív maradjon. Így a tapintás az az érzék, amelynél az eredendő találkozás a valósággal mint *hatásként* jelentkező valósággal történik meg [mit der Wirklichkeit qua Wirklichkeit]. A tapintás tárgyának realitását az érzéki tapasztalat részévé teszi, és éppen azáltal amivel meg is haladja a pusztá érzékiséget, mégpedig az erő eredeti összetételben megjelenő komponenseivel. Az észlelő ezeket a komponenseket a maga részéről meg is növelheti, mégpedig az afficiáló tárggyal szemben kifejtett nyomással. A tapintás ezért aztán a realitás igazi próbája: az illúzió gyanúja szertefoszlik, ha a gyanús tárgyat megragadom, és megvizsgálom az eltolási kísérlettemmel szembehelyezkedő ellenállásában jelentkező realitását. Másként kifejezve: ugyanazon aktusban és együtt a saját valóságom evidenciájával – mégpedig tranzitív cselekvésem révén – lesz evidenssé a külső valóság is. Az általam kifejtett tetszés szerinti *erőfeszítés* érzésében [Fühlen], érzem a világ realitását is. És mindig erőfeszítést teszek a más-mint-én-magammal való találkozás során.

A látás könnyedsége olyan kiváltság, amely mentesíti a látást ugyan az alsóbb érzékek fáradozásától, de ennek hiányában nem is részesül ezen fáradozások jutalmában. A látás sem a tárgytól sem a szubjektumtól nem követel meg észrevehető aktivitást. Egyik sem hatol be a másik szférájába: úgy marad minden, ahogy van, s így jön létre a magába zárt tárgy és a magába zárt szubjektum. A nézett tárgy a néző perspektívájából inaktív, s ezen mit sem változtat az a fizikai tény, hogy a tárgy láthatósága persze feltételez a tárgy részéről valamifajta aktivitást (fényemissziót). A fény

szinguláris tulajdonságainak⁵ következményeképpen eltűnik az észlelés termékéből annak dinamikus genezise, következésképpen a látás során az észlelő mentesül attól, hogy az észlelendő dologba kauzálisan is belevonódjék. Így a látás biztosítja a világ agresszivitásából való olyan mértékű visszavonulást, amely a megfigyelőt szabaddá teszi, és a választást lehetővé tevő horizontot nyit számára. Ennek ára azonban az, hogy a valóság lecsillapított absztrakcióját szolgáltatja, megfosztva azt a valóság nyers erőitől. Hogy a korábban mondottakat megismételjük: a határai között megmaradó tárgy a kauzális erőkapcsolat [Kraftverbindung] megszűnésével felnyíló szakadék túloldalán a szubjektummal szemben helyezkedik el. A megjelenés távolsága által jön létre a neutrális „kép”, és ez, ellentétben a „hatással”, megnevezhető, összehasonlítható, emlékezetben tartható és felidézhető, a képzeletben megváltoztatható és tetszés szerint átkomponálható. Ezáltal válik lehetővé az esszencia és az egzisztencia különválasztása, és ezzel a teória. Ez nem más, mint a látás fundamentális szabadsága, és az absztrakciónak az a sajátos, a látásban megnyilvánuló eleme, amely a fogalmi gondolkodásban tovább folytatódik; és a vízuális észleléstől a fogalom és az idea örökösen kapja az objektivitás ontológiai mintáját, amit először ez alapított meg.

Ha tehát a látás kauzális lecsatlódásának [Detachierung] előnyeiről beszélünk, hozzá kell tenni ehhez azt is, hogy ez másrészt tárgyának kauzális némaságát is eredményezi. Valóban, a látás a többi érzéket meghaladó mértékben mond le a kauzalitás tapasztalatáról: a kauzalitás nem vízuális adat. És addig, amíg az észlelést általában (benyomást és ideát) mint a vízuális kép többé vagy kevésbé teljes példáját tekintjük, igaza van Hume-nak abban, ha elvitatja attól a kauzális információt. A látás azonban nem az elsődleges, hanem a legszublimáltabb formája az érzéki észlelésnek és elemibb működések alépítményein nyugszik, melyekben a világgal való érintkezés kézzelfoghatóbb formákban folyik. Alattvalók nélkül, akiknek parancsolhat, a király nem király többé. A látás tanúsága nem hamisítja meg a világot, ha kiegészítődik a tapasztalat alsóbb rétegeinek, elsősorban a mozgásképesységnek és az tapintó érzéknek tanúságával, de ha elbizakodottan elveti ezeket, akkor igazsága terméketlen marad.

III. A térbeli távolság

Sem az ábrázolás egyidejűsége, sem pedig a dinamikus neutralizáció nem volna lehetséges a távolság nélkül. Valami sokrétűt csak akkor lehet egyidejűleg ábrázolni, ha nincsenek olyan közvetlen közeli elemei, melyek elfednék a kilátást a többire. A kauzalitás pedig nem neutralizálódna, ha a tárgy bejutna a személyes térbe vagy annak közvetlen szomszédságába. Így azután a látás az ideális táv-érzék. A fény gyorsabban halad, mint a hang vagy a szag és nem is torzul az útja során. Igen, a látás az egyedüli érzék, amelynél az előny nem a közelségben, hanem a távolságban rejlik:

- 5 A fény alkotóelemét képező zavarok kicsisége biztosítja a látásnak a többi érzékkel szembeni előnyét: a hosszú hatótávolságot, a lecsatlódást az ok-okozat szituációról, ennek helyettesítését a nyugvó kép által, a sokrétűség szimultán ábrázolását, és ennek a pontról pontra történő „projekciónak” hallatlan finomságát és pontosságát.

semmiképpen sem a legközelebbi nézőpont a legjobb is egyben; ahhoz, hogy a megfelelő nézőpontot felvegyük, kiválasztjuk a helyes távolságot, amely a tárgyak és célok különbözőségei szerint ugyan variálódhat, de mindig pozitív vonásként, és nem hiányként hat közre a tárgy aktuális megjelenésében. Egy bizonyos pontig a távolsággal növekszik a látás részletekre vonatkozó pontossága, majd túl e ponton az áttekintés tágassága, az arányok észrevételének a helyessége növekszik, általánosan szólva az integráció. Szándékosan hátrább lépünk és távolságot teremtünk, hogy a világra rálássunk, a tárgyakra mint a világ részeire, és azért is, hogy ne zavarjon annak átható közelsége, amit *csak* látni kívánunk; hogy vizsgáló figyelmünk teljesen szabad legyen. A másik két táv-érzéssel, a halló- és a szaglóérzéssel, más a helyzet. A szaglóérzék nem nyer semmit, csak veszít a távolsággal. És jöllehet a helyi szomszédság szűk körében a hallóérzéknek is megvan a maga optimális távolsága, és a túlságos közelség (például egy nagyon hangosan játszó zenekar esetében) fájdalmas lehet, mégis a távolodás a hallóérzék esetében, ellentétben a látással, nem tár fel olyan újabb „meglátásokat”, amely kárpótolna a pontosságban bekövetkező veszteséget; a szaglóérzék ebben inkább a hallóérzékhez hasonlít. Mindkettő sikeresen áthidalhat távolságot, leküzdheti tehát azt, ami magában véve hátrány, de a távolság növekedésével egyre csökkenő hatékonysággal; és hajlunk arra, hogy a távolságot csökkentve nyerjünk pontosabb információt.

E mennyiségi mozzanatok mellett, különös hangsúlyt kell kapjon az a mód, ahogyan a látásnál a távolságot megtapasztaljuk. A hang vagy a szag csupán a tárgy távolságát jelzi közelítőleg, anélkül hogy a köztes tér állapotáról is tudósítana: látás a tárgyat a köztes távolságon túl mutatja, és e táv, és ennek potenciális „rétegei” az észlelésbe bele vannak foglalva. Ha a tárgyra tekintünk a „szembenállás” szituációja jön létre, amelyben a tárgy a tőlem hozzá vezető, számomra nyitott térbeli szakasz végpontjában helyezkedik el. Az egy bizonyos távolságban történő megjelenés feltárja magát a távolságot is mint olyant, amelyen szabadon átkelhetek; előrehaladó mozgásra szólít fel, és e köztes teret a rendelkezésemre állóként mutatja. A perspektivikus mélység dinamikája összekapcsol engem ezzel az előrevetett végponttal.

E végpont maga minden adott esetben önkényes, és a tekintetem, még ha erre állítódott is be, háttérként magába foglalja más jelenlévő tárgyak nyílt mezőjét is, a perem felé lehanyatló koronaként, ami az együtt létező sokrétűség síkjait öleli magába. Ez a vizuális észlelést telítő és meghatározatlan „és-így-tovább”, aktualizálódásra folyton kész potencialitás, s különösen a tér mélységébe hatoló „és-így-tovább” a születési helye a *végtelenség* eszméjének, amelyet semelyik más érzékkel nem lehet empirikusan megalapozni. Noha a tapintóérzék a helyi mozgásokkal karöltve magába foglalja ugyan a következő ponthoz való lehetséges továbbhaladás tudatát, majd onnan a következő ponthoz, és így tovább, de a tapintóérzék mégsem utal a pillanatnyi érzéki tartalmában erre a küszöbön álló realizálódásra, mint valami peremre, amelybe a centrális mag folyton átmegy. A látómezőben ellenben éppen a gyújtóponti régió folytonos átvezetődése a mindig távolabbi háttérsíkokra, és a perem felé való leárnýékolódás az, ami által az „és-így-tovább” több lesz mint üres lehetőség: itt a mezőnek az az együtt reprezentált készsége, hogy magát a tekintetet áthatni képes, olyan pozitívum, amely a tekintetet tovább vonja, miáltal az adott tartalom úgyszólván

ván saját magától újabb tartalomba megy át. Az aktuális és a potenciális tartalom semmi efféle összeolvadása nincs jelen a tapintásnál: csak az absztrakt lehetőség áll fenn, hogy a mostani tartalmat helyettesíthetjük a következővel, az egész ennek megfelelően darabokból, a diszkrét részek előrehaladó összeadásából jön létre. A látás minden pillanatban egy *végtelen* sokrétűséget is tartalmaz egyszersmind, és a saját minőségi feltételei megnyitják az utat abba az irányba, ami azon túl fekszik. A tér kibontakozása a szemünk előtt a fény varázslatában a végtelenség csíráját hordozza magában – magának az érzékinek egy aspektusaként. Fogalmi megragadása a végtelenség eszméje által olyan lépés, amely túlmegy az észlelésen, de egyben olyan lépés is, amely ebből a bázisból indul ki. Az a tény, hogy a világmindenség korlátlan mélységeibe betekintheünk, bizonyosan felmérhetetlen jelentőségű volt eszméink kibontakozásában.

Hogy a vizuális távolság közvetlen fenomenéjéhez visszatérjek: magától értetődik, hogy az információhorizontnak e pusztá bővülése a látásnak roppant biológiai előnyt kölcsönöz. A távolból szerzett tudást előzetes tudásnak tekinthetjük. A még el nem kötelezett kimozdulás a térbe időbeli nyereséget jelent az alkalmazkodó viselkedés kialakításában: még idő előtt megtudom, mivel kell számolnom. A távolabbi tárgyak észlelése ennél fogva a *szabadság* közvetlen növekedését jelenti, a cselekvés időbeli játéktérének pusztá növekedése által, amelyet a cselekvés tárgyának távolsága tesz lehetővé; – hasonlóan ahhoz, miként azt korábban láttuk, hogy a megjelenítés tárgyainak egyidejűsége a szabadság növekedését jelenti a megjelenített sokrétűség kínálata révén teremtődő választásra való lehetőség által. Már beszéltünk arról, hogy a látás e két aspektusa szorosan összefügg egymással. Egy és ugyanazon aktusban való egyesülésük a szabadságot megkoronázó vívmány az érzékek birodalmában.

Nem volna helyes, ha azt mondanánk, hogy a látásban a távoli tárgyat közel hozzuk. Inkább meghagyjuk a maga távolságában, és ha ez elég nagy, akkor a szemlélt tárgy kikerülhet a lehetséges érintkezés és a lehetséges környezeti fontosság szférájából. Ebben az esetben az észlelés távolsága (a térben) szellemi távolsággá (a tartásban) válik és létrejöhet az „érdek nélküli” szemlélet fenomenéje, a lényegi összetevője annak, amit „objektivitásnak” nevezünk, és amelynek egy másik feltételét a kauzális neutralizálódásban találtuk meg.

Még egyszer visszatérünk a kezdetekhez, az antik filozófia egyik testi érzéket illető elfogultságához. Vizsgálatunkban az előnyökre vonatkozó elfogultság néhány okát felmutattuk. Sőt a látóérzék tárgyalásának mind a három mozzanatában, a filozófia egy-egy alapfogalmának az alapjára ismertünk rá. A *kínálat egyidejűsége* a tartós jelen eszméjét szolgáltatta, az ellentétet a változó és a nem-változó, az idő és az örökkévalóság között. A *dinamikus neutralizálódás* szolgáltatta a forma elválását az anyagtól, az esszencia különbségét az egzisztenciától, és az elmélet és a gyakorlat közötti elválasztás alapját. Végül pedig a *távolság* szolgáltatta a végtelenség képzetét.

Így a szellem arra vette útját, amerre a látás mutatott.

Fordította Menyes Csaba